

A Halley-hozta író: Mark Twain

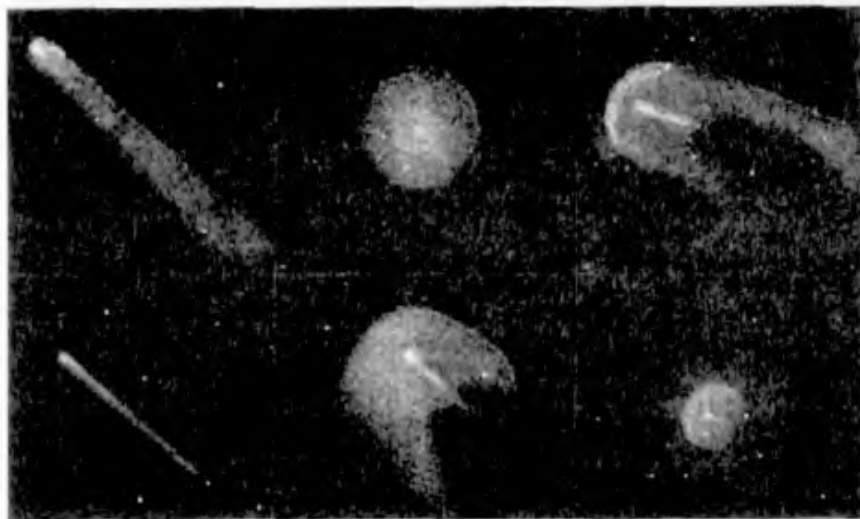
Missouri állam (USA) Florida nevű városkájában, 1835. november 30-án született a derék jogász és balszerencsés vállalkozó John Samuel Clemens negyedik gyermeke Samuel Langhorne Clemens. Akkor a még alig azáz lakosú helységben sem kellett szenzációt ez az esemény. Annál kevésbé, mivel azokban a hetekben az érdeklődő – vagy habonás – embereket egy csillagászati jelenség tartotta izgalomban: két héttel korábban, november 16-án haladt át a napközelponton a nevezetes Halley-üstökös (miután hat héttel a Clemens-bébi születése előtt alig 0,19 Csillagászati Egység – 28,4 millió km – távolságban elszárguldt a Föld mellett).

Az ifjú Sam Clemens bizonyára többször is hallhatta szüleitől, vagy az idősebb emberektől, a Halley-üstökös híret, és már korán megragadta képzeletét az érdekes véletlen, hogy ő a nevezetes égi vándor visszatérével egyidejűleg született. Sok évvel később, amikor már Mark Twain néven híres publicistaként és íróként ismerték, többször is emlegette „kapcsolatát” a Halley-üstökössel, és írásaiban is felbukkan az üstökös motívum. (Az író szerint a „twain” kifejezés a Mississippi hajósainál használatos, és azt jelzi, hogy a víz mélysége két öl, a hajó biztonságosan haladhat előre.)

Túlzás lenne azt állítani, hogy Mark Twain a csillagászat kedvelője lett volna. Tárcait, novelláit, regényeit átböngészve azonban észrevehető, hogy alkalmanként szívesen és eléggé hitelesen használta fel csillagászati ismereteit. Ezek az ismeretek, benyomások származhatnak gyermekkori emlékeiből, hiszen kisvárosban nőtt fel, közel a természethez. Talán az erősen reál beállítottságú amerikai oktatás is hozzájárult érdeklődésének kialakításához. Mint újságró azután szüksége volt a naprakész ismeretekre a tudomány terén is. Ne feledjük, hogy a 19. sz. második fele az észak-amerikai csillagászat gyors fellendülésének korszaka volt, amikor minden hétre jutott valamilyen újdonság: új óriás lávacső felavatása, új felfedezés, fényes üstökösök és más, az olvasókat érdeklő csillagászati esemény. Az érdeklődés kezdetét azonban kétségtelenül a Halley-üstökös jelentette.

A személyes ifjúkori emlék lírai megnyilvánulását találjuk, pl. a széles körben ismert könyvében, a „Huckleberry Finn kalandjai”-ban. A sok szeretettel megformált, legegényibb regényalakja, a kis Huckleberry Finn megszökik észregező apjától, csónakján lefelé csorog az éjszakai Mississippi folyón. A fiú hanyatt fekszik a csónak alján, fölé borul a csillagos égbolt: *„Kellemes pihenés esett benne, és a pipa is igen ízlett, ahogy a felhőtlen eget szemléltem. Irtó mélynek látszik az égbolt, mikor az ember láton fekszik nézi holdfényben; eddig észre sem vettem.”* Ezeket a sorokat csak olyan ember írhatta le, aki maga is gyönyörködött az éjszakai égben, talán ugyancsak egy csónak alján fekvé!

Meglepően használja fel Mark Twain a teljes napfogyatkozás eseményét az „Egy jenki Arthur király udvarában” c. ironikus-fantasztikus regényében. A „jenki” egy nagy fegyvergyár ezermester művezetője, a 19. sz. dereka táján. Egy verekedés során jókora ütést kap, elájul, és egy fa alatt ébred fel, a kora-középkori Angliában. Mint kiderül, Kr. u. 528. június 19-ét írják, a Brit-szigeten, a legendás Camelot várában az ugyancsak legendás Arthur király uralkodik. A korabeli emberek gonosz varázslónak vélik a különös ruházatú, számukra furcsa angolsággal beszélő idegent, és máglyára akarják hurcolni. A jenkinek azonban hirtelen emlékezébe villan, hogy a középkor egyetlen teljes napfogyatkozása (Britanniában) 528. június 21-én volt. Megfuryegeti a királyt és udvarát, hogy elvarázsolja a napfényt, ha bántódása esik. Már éppen készülnek meggyújtani a máglyát, amikor a napfogyatkozás valóban bekövetkezik. A jenkit természetesen azonnal elengedik, sőt a király teljes hatalmat biztosít a számára.

A Halley üstökös 1835-ös ábrázolása

Maga Mark Twain sem tagadja, hogy a fogyatkozás ötletét Kolumbusztól vette át. Amikor a jenkit arra akarják kényszeríteni, hogy mutasson be valamilyen varázslást, így gondolkodik: „Hát persze, a napfogyatkozás. Az utolsó pillanatban eszembe jutott, hogy Columbus, vagy Cortez vagy valamelyik másik egyszer kijátszott adunak egy napfogyatkozást a vadak ellen...” Valójában Kolumbusz az 1504. évi holdfogyatkozás alkalmával fenyegette meg a jamalcai indiánokat, hogy „elveszi tőlük Holdat”, ha nem adnak élelmet a tengerészeknek. Ennél a kis tévedésnél érdekesebb az időpont. Kétségtelen, hogy Mark Twain nem öletszerűen gondolta ki az időadatot. Talán szakembertől is megérdeklődte, hogy mikor látszott Arthur király korában napfogyatkozás a Brit-szigeteken. Ennek ellenére tény, hogy 528. június 21-én nem volt napfogyatkozás. Időben az ehhez legközelebbi augusztus 1-jén állt be, de ez nem látszott Angliában.

Szinte bizonyosra vehetjük, hogy az író képzeletét az 540. június 20-i napfogyatkozás ragalta meg, amelyről az ún. Angolszász krónika tesz említést. Itt olvashatjuk: „Az 540. esztendőben, június kalendariájának 12-én (azaz jún. 20-án) a Nap eltűnt. Számos csillag tűnt fel, egy félórával 9 után.”

Magáról a napfogyatkozásról Mark Twain kevés részletet ír: „A nézők lassan felemelkedtek, mintha ugyanaz az erő mozgatná őket... A sötétség lassan fogyasztotta a Nap korongját... Óriási volt a hatás. Az ember látta, hogy a borzongás végig fut a tömegben, mint egy hullám... A sötétség pedig nőlni kezd, és egyre sötétebb árnyék borult a világra... Végül koromsötét lett, s a tömeg rémülten felhördült, érezve a hűvös és baljós éjszakai szellőt, s látva az égbolton felbukkanó csillagokat... De amikor egy két pillanat múlva elhőkös a Nap ezüstös karimája, az egybegyűltekket egyetlen hatalmas kiáltással felugrottak a helyükről...” Az a benyomásunk, hogy Mark Twain valóban látott napfogyatkozást – ha nem is teljeslet! –, és eléggé híven írja le a lélektani hatást.

Valójában ez a fogyatkozás a Brit-szigeteken csak 60–63%-os volt. A krónikás egy itáliai feljegyzésből vette át a jelenséget, mivel Rómában csakugyan teljes fogyatkozás látszott. Az Angolszász krónika, ill. az ezt is felhasználó Froissard-krónika azonban ismert lehetett Mark Twain számára (ekkoriban már angol fordításban is olvashatók voltak), aki történelmi tárgyú írásaihoz többé-kevésbé részletes előtanulmányokat végzett. A történet alapját illetően egyébként Sir Thomas Malory „Arthur halála” c. lovagregénye adta.

Talán ezeknek a régi, részben legendás leírásoknak az ismerete – és a kortörténeti tanulmányok – magyarázzák, hogy miért „hozta előre” 13 évvel a napfogyatkozást. A hagyomány szerint a britek vezére, akit a legenda Arthur királyként személyesít meg, 538 táján a kontinensről özönlő szász hódítók elleni csatában esett el. Arthur és lovagjai a fogyatkozás idején már nem élhettek. Mark Twainnek egy olyan időpontot kellett keresnie, amikor Camelot még fénykorát élte. Ezért, élve a költői szabadsággal, megváltoztatta az évet, de megtartotta a hónapot és napot (Az is kitűnik, hogy Mark Twain meglehetősen könnyedén kezelte a terminológiai jelenségeket.)

Legszívesebben azért az üstökösöket emlegette. Ebben része lehetett annak is, hogy élete során több fényes üstökös is láthatott. Nyolc esztendősen talán már maga szemtanúja volt a 1843. évi nagy üstökös ragyogásának, amely néhány nappal nappal is látható volt az égen. Az 1853. évi két fényes üstökös – erősen déli deklinációjára következtében – nem volt igazán feltűnő látvány. Annál nagyobb figyelmet kellett az 1858. évi Donati-üstökös (amely nálunk jókait ihlette meg), valamint 1861-ben a Tebbutt, 1874-ben a Coggin, de főleg az 1881. évi „szeptemberi” üstökös.

Írásában azonban nem az üstökösök ábrázolása jelenik meg, hanem hasonlatként, vagy éppen fantasztikus elemként említi a csóvás égi vándorukat. Két hosszabb elbeszélésében is ilyen szerepet kapnak az üstökösök. Az 1868-ban írt, de csak 1909-ben – a Halley újabb visszatérte előtti évben – megjelent „Mennyei utazás”-ban az elhunyt Stromfield lelke, miközben a menny kapuja felé száguld, versenyre kel az üstökösökkel. A kisregény ezekkel a sorokkal kezdődik:

„Képzeld csak el, harminc év óta nyargalok a világűrben – z z z z! – akárcsak egy üstökös. A hasonlat szántt. Mert ami üstökös csak van odakint, mind – mögöttem maradt. Persze érthető – ezek az üstökösök szilárd testek... azon kívül egészen más az útirányuk: afféle lassú-hurkokra emlékeztető, hosszú parabola pályákon futnak (...). Egy közönséges üstökös sebessége nem több 200 000 mérföldnél percenként. Természetes, hogy ha ebből a fajtából akadtam össze valamelyikkel – mondjuk az Encke, vagy a Halley üstökösével – az egész utam volt több egy

villanásnál-illanásnál: azzal kész". Megjegyzendő, hogy itt a hatás kedvéért az üstökös mozgási sebességét mértéktelenül (kb. százszorososan) eltúlozta.

Az érdekesség kedvéért Mark Twain egy új „üstökősfajtát” is kitalált, amely jóval nagyobb, ragyogóbb a naprendszerbeli üstökösökhöz. Frdemes megjegyeznünk, hogy az üstökös-történetnek voltaképpen semmiféle jelentősége sincsen a kistrugény további részeinek szempontjából. Inkább csak színesítik, élénkítik a cselekményt, és jelzik az író különös figyelmeét az üstökösök iránt.

A Halley-üstökös 1910-ben

Egy másik írását, „A titokzatos vándor” t egy évvel halála előtt három változatban is elkészítette. A misztikus és fantasztikus történet szerint az örök felkeresi abban a házban, ahol gyermekkorát töltötte a Missouri állambeli Hannibal városkában. A sátán megkérdi: „Honnan tudod meg, hogy egy üstökös suhant be a rendszertekbe?” – majd maga válaszol: „Bizonyára a szemekkel vagy távcsővel. De én, én a távoli hangok csillogó drámasát hullom, az égbolton áttörő nagyzerű hangorkánt, és tudom, anélkül hogy látván, hogy a vándor itt van”

Az idézetekből is érzékelhető, hogy az idősülő író szemében az üstökösök egyre inkább misztikus, túlvilági jelentőséget kaptak. De ez a szemlélete keveredett a tudományos ismeretekkel! Személyi titkára és életének krónikása, Albert Bigelow Paine (1861–1937) írja visszaemlékezésében, hogy egy alkalommal Mark Twain büszkén mutatott egy nagy halom, azámmal teleírt papírlapra, amelyeken a Nap és a legközelebbi csillag, az a Centauri mérfuldekben kifejezett távolságát számolta ki. Ami szinte már háborzongató

egy kesemység, humoros megjegyzése, 1909 tavaszán. Ekkoriban már egyre több hír jelent meg a Halley-üstökös újabb visszatéréséről és földközelségéről. Mark Twain ezekkel a szavakkal fordult Paine-hez: „A Halley-üstökösrel jöttem, 1835-ben. A következő évben [1910] újra jönni fog és én arra számítok, hogy elmegyek vele. Életem legnagyobb csalódása lenne, ha nem vele együtt távoznék. A Mindenható kétségtelenül azt mondta: »Nos itt van ez a két kiszámíthatatlan család; együtt jöttek, együtt is kell elmenniük.« Oh, én mindezt előre látom”. (Astronomy, 1986/3. 28. o.)

A Halley-üstökös 1910. április 20-án haladt át a perihéliumon. A következő napon orokre lehunyta szemét Samuel Langhorne Clemens, akit a világ Mark Twainként ismert

BARTHA LAJOS